

УДК 14:(355.1+355.2)

<https://doi.org/10.34142/24130060.2021.23.2.09>

ПРОБЛЕМНЕ ПОЛЕ АРМІЇ У КОНТЕКСТІ КЛАСИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ ВІЙНИ ТА МИРУ

Ю. О. Тяпкіна

І. Д. Денисенко

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

У статті здійснено спробу визначитися щодо евристичного потенціалу класичних концепцій війни та миру у експлікації проблемного поля сучасної армії / збройних сил (ЗС), які представлені у зарубіжному політологічному дискурсі.

Як цілісні концепції виникнення та прояву цих елементів соціально-політичної реальності презентують результати досліджень таких західних полемологів та іренологів як К. фон Клаузевіца, К. Райта та М. Кревельда.

Зазначено, що евристичність положень кожного авторського варіанту концепцій потребує подальших досліджень в контексті формування ефективної комплексної стратегії дослідження армії як соціально-політичного феномену.

Ключові слова: армія, збройні сили, війна, мир, військовий конфлікт, збройний конфлікт, міжнародний конфлікт, тринітарна війна, нетринітарна війна.

ПРОБЛЕМНОЕ ПОЛЕ АРМИИ В КОНТЕКСТЕ КЛАССИЧЕСКИХ КОНЦЕПЦИЙ ВОЙНЫ И МИРА

Ю.О. Тяпкина, И.Д. Денисенко

В статье осуществлена попытка определить относительно эвристического потенциала классических концепций войны и мира в экспликации проблемного поля современной армии / вооруженных сил (ВС), которые представлены в зарубежном политологическом дискурсе.

Как целостные концепции возникновения и проявления этих элементов социально-политической реальности презентуются результаты исследований таких западных полемологов и иренологов как К. фон Клаузевица, К. Райта и М. Кревельда.

Отмечено, что эвристичность положений каждого авторского варианта концепций нуждается в дальнейших уточнениях в контексте формирования эффективной комплексной стратегии исследования армии как социально-политического феномена.

Ключевые слова: армия, вооруженные силы, война, мир, военный конфликт, вооруженный конфликт, международный конфликт, тринитарная война, нетринитарная война.

THE PROBLEM FIELD OF THE ARMY IN THE CONTEXT OF CLASSICAL CONCEPTS OF WAR AND PEACE

Y. Tiapkina, I. Denysenko

In the article, an attempt is made to determine the heuristic potential of the classical concepts of war and peace in the explanation of the problem field of the modern army / armed forces (Armed Forces), which are presented in foreign political discourse.

The results of the research of such Western polemicists and irrenologists as K. von Clausewitz, K. Wright and M. van Kreveld are presented as integral concepts of the emergence and manifestation of these elements of social and political reality.

In the context of consideration of the leading works of each of the authors, the heuristic nature of the provisions of their theoretical proposals regarding the study of the problems of the modern army is determined.

The heuristic potential of the theoretical heritage of K. von Clausewitz is contained in the research procedure, which involves not only the moment of assessing the state of the armed forces (number and composition; out-of-combat status; the level of support; the degree of orientation to the terrain), but also the moments: orientation to the number and composition of the neighboring armed forces states; determination of the optimal version of the structure of the army (from the position of managing structural groups at all levels); determining the optimal conditions for maintaining security in society (both during wartime and peacetime).

The heuristic of the application of K. Wright's research strategy is based on the proposal to consider the latter as an integral element of the state (the social and political unit of the conflict), the behavior of which is determined by technological, ideological, sociological, psychological and civilizational factors.

The perspective of turning to M. van Creveld's concept of the transformation of war is based on the author's position, which foresees the existence in the history of mankind of two types of armed clashes with the participation of different types of armed forces: wars of the old type («trinitarian» with classical armies) and wars of the modern type («non-trinitarian» with new groups which possess weapons and are able to effectively perform functions related to the protection and provision of security in society to various population groups.).

It is noted that the heuristics of the provisions of each author's version of the concepts requires further research in the context of the formation of an effective comprehensive strategy for the study of the army as a social and political phenomenon.

Key words: *army, armed forces, war, peace, military conflict, armed conflict, international conflict, trinitarian war, non-trinitarian war.*

Постановка проблеми. Факт традиційної закритості армії як соціально-політичного інституту, практично відсутність прямого контролю з боку громадянського суспільства та зростання рівня довіри до нього з боку громадян у період нестабільного стану суспільства та політичних змін (військова загроза, економічна криза, структурна напруга тощо) – вказує на певні зміни даного інституту у першу чергу як під впливом демократизації, так і під впливом розвитку сучасного (ризикогенного) суспільства. Зрозуміло, що: по-перше, ці моменти потребують від предствників наукової

спільноти окремих комплексних досліджень; по-друге, розпочинати ці наукові розвідки необхідно з перегляду традиційних теоретико-методологічних засад дослідження проблемного поля армії.

Аналіз актуальних досліджень. Розгляд сучасних публікацій, присвячених військовій проблематиці, свідчить про те, що дослідження проблемного поля армії у політологічному дискурсі традиційно пропонується здійснювати з позиції трьох груп науково-дослідницьких стратегій.

Перша група формується дослідженнями, в яких цей елемент соціально-політичної реальності пропонується аналізувати в контексті провідних тверджень концепцій війни і миру, запропонованих науковій спільноті провідними представниками полемологічної науки (від К. фон Клаузевіца до М. ван Кревельда).

Другу групу складають наукові розвідки, предметом дослідження яких є інші інститути і процеси сучасного суспільства, з позиції яких окремі аспекти проблемного поля армії отримують всебічну експлікацію (від Ч. Мілса до П. Бурдьє).

Третю групу становлять дослідження, в яких армію пропонується розглядати в контексті застосування провідних положень класичних політологічних теорій (від структурного функціоналізму до неоінституціоналізму).

Дослідження проблемного поля армії в контексті аналізу таких соціально-політичних феноменів як «війна» та «мир» знайшли певне відображення в працях: Дж. Адамса, Р. Арона, Р. Банкера, Д. Барнетта, К. Блаунта, Р. Боудіша, Л. Грінтера, Ж-Б. Дюррозеля, М. Едмондса, К. фон Клаузевіца, С. Костігена, М. фон Кревельда, Ч. Москоса, Д. Олбертса, К. Райта, Д. Ронфілдта, Е. Тоффлера, Х. Тофлер та ін.

Однак цілісні концепції виникнення та прояву цих елементів соціально-політичної реальності були презентовані в працях таких західних полемологів та іренологів як К. фон Клаузевіца, К. Райта та М. Кревельда.

Мета статті – визначитися щодо евристичного потенціалу класичних концепцій війни та миру у експлікації проблемного поля сучасної армії / збройних сил (ЗС), які представлені у зарубіжному політологічному дискурсі.

Виклад основного матеріалу. У сучасному соціально-політичному дискурсі вважається, що першу цілісну концепцію війни як соціально-політичного явища було презентовано у соціально-філософському трактаті «Про війну» (1832-1833) відомого німецького військового теоретика Карла Філіпа Готліба фон Клаузевіца.

У праці, що складається з 8 частин (книг): «Природа війни»; «Теорія війни»; «Загальні питання стратегії»; «Бій»; «Збройні сили»; «Оборона»; «Наступ» та «План війни» – не тільки запропонована авторська дослідницька схема війни як соціально-політичного феномена (тобто, складного, нелінійного явища, яке знаходиться у певних взаємозв'язках з іншими суспільними явищами та процесами), але й здійснена спроба перевірки її положень на рівні соціально-політичних практик (проілюстровано ситуаціями із реальних воєнних дій).

Слід зазначити, що свою схему дослідження війни німецький дослідник розпочинає з уточнення змісту понять, якими пропонується здійснювати цей аналіз.

Логічно, що при переході до кожного нового моменту авторської схеми К. фон Клаузевіцем пропонується уточнювати нові категорії, які здатні посилити розуміння ситуацій, що розглядаються.

Так, після визначення поняття «війна» через «акт насилля, що має на меті змусити супротивника виконати нашу волю» (Klauzevic, 2020), дослідником пропонується й визначення понять «насилля», «моральне насилля» та «фізичне насилля». Останнє пропонується розглядати як «засіб» щодо досягнення зазначеної мети – «нав'язати супротивнику нашу волю» (Klauzevic, 2020).

У цілому концепція війни К. фон Клаузевіца складається із сукупності положень, що інтерпретують природу, цілі та сутність війни, а також форми і способи її ведення.

Війна має й об'єктивну, й суб'єктивну природу.

«Війна є ніщо інше, як продовження державної політики іншими засобами» й знаходиться в тісній взаємодії з іншими процесами в суспільстві, насамперед з політикою.

Характер війни визначається, з одного боку, рівнем суспільного стану, на якому знаходяться держави, що воюють, а з іншого – характером взаємовідносин, що існують між ними.

Кожна війна має свою динаміку та форми її прояву – напад та оборону.

Політична мета є початковим мотивом війни.

Разом з тим, вона «служить мірилом як для мети, яка повинна бути досягнута за допомогою різновекторних дій, так і для визначення обсягу необхідних зусиль».

«Військові цілі, перш за все, мають своїм об'єктом збройні сили, територію і волю противника». Політичні ж цілі, з яких народжується війна та які визначаються урядом більш конкретно – позбавити противника можливості чинити опір у всіх напрямках.

Політика використовує воєнні дії в якості засобу для досягнення цілей, але лише за умови – якщо сама не здатна досягнути цих цілей.

Об'єктивною ціллю війни може бути й мир, але мир кращий, ніж довоєнний.

Відтак, війна – це крайній засіб досягнення політичної мети.

Війна піддається змінам, і ці зміни відбуваються у відповідності зі змінами політики (політичних цілей між державами).

Кожні воєнні дії мають шанс перетворитися на гру. Така трансформація безпосередньо залежить від виникнення випадковості. «Поряд з випадком у війні, – стверджується дослідником, – велику роль відіграє невідоме, ризик, а разом з ним і щастя».

Трансформація війни у гру пов'язана як з об'єктивною природою першої, так й її суб'єктивною природою.

Суб'єктивну природу війни становлять ті сили, з якими доводиться її вести. «Стихія, в якій протікає військова діяльність, – зазначається дослідником, – це небезпека; мужності відводиться найважливіша роль. Правда, мужність може уживатися з мудрим розрахунком, але обидві ці якості абсолютно різного порядку і відображають різні духовні сили людини; навпаки, відвага, віра в своє щастя, сміливість, відважність – не що інше, як прояв мужності, пошук невідомого ризику тому, що там – його стихія» (Klauzevic, 2020).

Такі постійні мінливості та зміни в існуванні воєнних дій, дозволяють війну порівнювати з «хамелеоном». «Війна, стверджується К. фон Клаузевіцем, – не тільки справжній хамелеон, який в кожному конкретному випадку кілька разів змінює свою природу; за своїм загальним виглядом (по відношенню до панівних в ній тенденцій) війна являє дивовижну трійцю, складену з насильства, як початкового свого елемента, ненависті і ворожнечі, які слід розглядати, як сліпий природний інстинкт; з гри ймовірностей і випадків, що перетворюють її в арену вільної духовної діяльності; з підпорядкованості її як знаряддя політики, завдяки якому вона підпорядковується чистому розуму. Перша з цих трьох сторін головним чином відноситься до народу, друга більше до полководця і його армії і третя – до уряду» (Klauzevic, 2020).

Тобто, динаміка воєнних дій визначається:

пристрастями, що розпалюються під час війни й постійно існують в ментальності народів (майбутніх супротивників) ще до її початку (суб'єктивний чинник);

рівнем та розмахом, який набуває гра хоробрості і таланту в царстві ймовірностей і випадковостей і що залежить від індивідуальних властивостей полководця і особливостей армії (суб'єктивний чинник);

політичними цілями, що визначаються виключно урядом.

Існують два види війни – інтелектуальна конструкція як ідеальний тип воєнних дій, так звана «абсолютна» / «ідеальна» війна та воєнні дії, що постійно змінюються у зв'язку з постійним розвитком своїх учасників, так звана «дійсна» / «реальна» війна.

Кожна відповідає за певний рівень її розгляду – як ідеї та практики відповідно. «Війна, як вона протікає в дійсності, – зазначається німецьким полемологом, – часто значно відрізняється від її початкового, абстрактного поняття» (Клаузевіс, 2020).

Оскільки «абстрактна» та «реальна» війни відрізняються між собою, їхні цілі також не є тотожними.

Теоретичний рівень забезпечує збереження рівноваги між трьома вищезазначеними тенденціями (стан та розвиток народу, армії та уряду) як між трьома точками тяжіння.

Прикладний рівень забезпечує здійснення всебічного політичного аналізу сутності й змісту збройної боротьби. На цьому рівні акцент робиться не на аналізі причин, за якими люди беруться за зброю, а на всебічному розгляді того, за якими правилами слід вести війну і якими прийомами потрібно користуватися для забезпечення якнайшвидшої перемоги.

Війна вимагає конкретно-політичного аналізу у кожному окремому випадку, бо вона постійно змінює свої характеристики – від абсолютного насильства до обережного застосування політикою силових засобів.

Атрибутами війни, які повинні, насамперед, аналізуватися – політика держав, що вдалися до воєнних дій; рівень та форми насильства; діяльності мас і полководців.

Слід зазначити, що у контексті формування німецьким теоретиком цих положень авторської концепції війни, отримує свою інтерпретацію й проблемне поле армії / ЗС.

К. фон Клаузевіс пропонує розглядати ЗС (окреме ціле, що має свої особливості в контексті виконання ролі за умов боротьби між державами) з позиції чотирьох змістовних моментів:

- «1) щодо чисельності та складу;
- 2) за їх станом поза боєм;
- 3) з точки зору їх забезпечення і, нарешті,
- 4) в їх загальних відносинах до місцевості» (Klauzevic, 2020).

Заслуговує уваги той факт, що свої міркування німецький теоретик будує не тільки на аналізі об'ємного історичного матеріалу, але і на обліку групи державно-ресурсних факторів. Це пояснюється тим моментом, «що кожен з трьох родів військ спирається переважно на окрему частину державних коштів: піхота - на чисельність населення, кавалерія - на кількість коней, артилерія – на грошові кошти» (Klauzevic, 2020).

Крім як з позиції визначення чисельності і внутрішньої будови за родами військ, армію пропонується розглядати і на предмет її бойового порядку (тобто, це той «підрозділ і об'єднання родів військ в окремі члени всього цілого і та форма їх побудови, які повинні залишитися нормою для всієї кампанії або війни» (Klauzevic, 2020).

Як інший приклад аналізу проблемного поля армії в контексті концепції війни і миру можна розглядати напрацювання американського дослідника Куінсі Райта.

Його варіант даної концепції представлений в таких творах як «Дослідження війни» (1942, 1965), «Проблеми стабільності і прогресу в міжнародних відносинах» (1954), «Вивчення міжнародних відносин» (1955).

Дослідницька стратегія К. Райта як і у К. фон Клаузевіца починається з уточнення змісту ключового поняття «війна». Його уточнення здійснюється через інтерпретацію концепту «міжнародний конфлікт» («форма відносин між державами, існуюча на всіх рівнях в самих різних видах» (Denisenko, 2002, s. 144).

Цей термін пропонується розглядати у вузькому і широкому контексті. У широкому сенсі слова «міжнародний конфлікт» може бути інтерпретований як послідовний (чотирьохстадійний) розвиток відносин між соціальними одиницями (державами), що включає: по-перше, усвідомлення

сторонами несумісності своїх прагнень; по-друге, зростання напруженості; по-третє, надання тиску учасниками протистояння без застосування військової сили для вирішення несумісності; по-четверте, проведення військової інтервенції або безпосередньо військових дій з метою нав'язати противнику своє рішення.

У вузькому сенсі слова «міжнародний конфлікт» пропонується розглядати як ситуації, «в яких сторони вживають заходи одна проти одної, тобто до двох останніх стадій конфлікту в широкому сенсі слова» (Denisenko, 2002, s. 144).

З позиції розгляду міжнародного конфлікту як соціального процесу, що проходить через кількісні зміни в його різних елементах, що викликає якісні трансформації і формує можливість переходу зіткнення з однієї стадії на іншу, війну пропонується інтерпретувати як особливу форму соціальної поведінки, що виникає в певний відрізок часу, коли деякі з існуючих умов, які безпосередньо впливають на поведінку одиниць взаємодії, повністю виходять з-під їх контролю.

Саме на основі сприйняття військових дій як нового якісного етапу в розвитку міжнародного протистояння, сформованого кількісними змінами, які відбулися на попередніх стадіях з його різними елементами, пропонується вивчати збройний конфлікт на мікро- і макро- рівнях.

На макрорівні пропонується аналізувати причини формування певних обставин, що сприяють виникненню війни як специфічної форми конфлікту, в контексті вивчення:

технологічного фактору (вплив рівня розвитку військової техніки на рішення уряду звернутися до війни як до засобу продовження відстоювання своїх споконвічних інтересів в політиці);

ідеологічного фактору (обґрунтування правомірності і природності стану війни в сучасних умовах за допомогою різних інтерпретацій вже існуючих філософських і правових теорій, релігійних і етичних навчань і створення абсолютно нових концепцій такого напрямку);

соціологічного фактору (з'ясування ролі війни як реалізації функції розвитку соціальних спільнот на різних рівнях організації, включаючи окремі держави і міжнародні союзи);

психологічного фактору (визначення мотивів, спонукань, потреб та інших психологічних особливостей організму (наприклад, агресивної природи людини)).

Слід зауважити, що домінуючу позицію в чотирьохфакторній моделі опису умов походження війни займає обґрунтування особливостей формування психологічного фактору. Саме механізм його формування та розвитку і становить основу райтовського мікрорівневого дослідження військової ситуації.

Вивчення поведінки конфлікуючих сторін виступає основою для розуміння і обґрунтування справжніх витоків і рушійних сил реальних процесів на рівні міжнародних відносин, оскільки тільки в результаті аналізу поведінки окремих індивідів можливе дійсне розкриття їх мотивів, спонукань, прагнень і т. ін. вступу в певну ситуацію протистояння і реальна оцінка їх реакцій на різні стимули ззовні.

З метою подальшого вивчення війни пропонується доповнити модель дослідження основних умов її виникнення методом трьохаспектного аналізу (історичного, аналітичного та практичного) її структури і механізму розвитку.

З позиції історичного аналізу військова ситуація набуває тимчасову і просторову визначеність і підстави для проведення історичних аналогій. В контексті застосування аналітичних процедур визначаються основні фактори, що впливають на поведінку сторін, описано механізми їх взаємодії, що викликають чергування військових дій зі станом миру в межах конкретних блоків загальної ситуації. Аналіз, зорієнтований на опис прикладних аспектів в ескалації військової ситуації, веде до розробки двох моментів, істотних для функціонування її механізму. З одного боку, обґрунтовуються методи, за допомогою яких в сучасних умовах розвитку науки і техніки можна

здійснювати спостереження за процесом зміни стану війни миром і навпаки, а з іншого, – розробляються конкретні методики і техніки управління цим чергуванням.

Необхідність орієнтації при аналізі військових ситуацій на існування такого практичного аспекту ґрунтується на визнанні конструктивного і деструктивного моментів в характері будь-якої війни. За змістом все різноманіття військових конфліктів пропонується поділяти на чотири великі типові групи.

Перший тип становлять оборонні війни, в процесі яких одні архаїчні держави воюють з іншими тільки для того, щоб захистити свою цілісність.

До другого типу відносяться соціальні війни, в умовах яких держави ведуть військові дії за суворо визначеними правилами, не переслідуючи ніяких цілей політичного або економічного характеру.

Їх участь у військових діях обумовлено прагненням або помститися за нанесені раніше образи, або знищити представників чужої їм спільності відповідно до норм своєї культури, або реалізувати свою схильність до постійної участі в ігрових змаганнях.

Війни третього типу (економіко-політичні) виникають з метою захоплення території, жінок і рабів і відрізняються високим рівнем стратегічного і тактичного мистецтва.

Четверту групу військових дій утворюють аристократично-завойовницькі війни, основна мета яких збереження і підтримання панування військових класів та цілісності створених ними імперій (Denisenko, 2002, s. 149).

За К. Райтом, виступаючи «вічним функціональним інструментом» соціальних змін, війна сприяє виникненню певного рівня світової взаємозалежності та світової цивілізації (тобто формує основи для утворення нових національних держав, збереження миру і стабільності всередині них) і зміцненню, підтримці такого характеру відносин всередині всієї міжнародної системи незалежних держав. У той же час війна виступає певним засобом

руйнування всього, що (не без її активної допомоги) в якості конструктивних наслідків було побудовано або досягнуто сучасною цивілізацією в економічній, соціальній, політичній, військовій, культурній та інших сферах соціуму.

Проблема домінування тієї чи іншої групи функцій (тобто, війна є, перш за все, засобом руйнування або ритуальним процесом, засобом поневолення і збагачення або засобом панування) в кожному конкретному випадку спостереження військових дій ставиться в залежність від показників (змінних, факторів), що характеризують соціальну систему, всередині якої відбувається конфлікт. В якості такої системи пропонується розглядати цивілізацію – цілісну структуру, якій властиво «певна сталість в думках, почуттях, діях і методах, що впливають з цінностей, створюваних і переслідуваних нею» (Denisenko, 2002, s. 150).

Виходячи з цього, в якості основних напрямків в розробці дієвого механізму контролю за можливими варіантами перспективного розвитку світової цивілізації пропонується розглядати:

квантифікацію (перетворення результатів спостережень за різними ситуаціями в системі міжнародних відносин в цифрові дані для аналізу і подальшого розвитку) і формалізацію міжнародних відносин;

синтез різних методів і положень, розроблених загальною і соціальною психологією, соціологією та антропологією для аналізу різних форм соціальної взаємодії, з їх подальшим використанням у дослідженні явищ і процесів міжнародного життя;

розробку ефективної системи міжнародного права, мирного співіснування держав з різним соціально-економічним устроєм;

створення діючої міжнародної організації, покликаної підтримувати виконання усіма країнами єдиного міжнародного права і забезпечувати формування необхідних умов для збереження колективної безпеки і прогресу всього людства (Denisenko, 2002, s. 150).

Дані положення про розробку системи дієвого контролю за розвитком світової цивілізації, сформовані К. Райтом можна розглядати як сукупність наслідків, що випливають із змісту його теоретичної конструкції конфлікту. Безумовно, деякі з них мають досить загальний характер і за змістом аналогічні ряду відомих пропозицій зі сфери дослідження проблем світу (наприклад, основних умов встановлення і збереження миру П. Сорокіна).

У контексті даних міркувань армію пропонується розглядати:

як певний наскрізний елемент в процесі виникнення і розвитку військових дій між державами – як один з провідних чинників, здатних, з одного боку, стимулювати ескалацію міжнародного конфлікту (за умови, що у одного з опонентів збройні сили більш численні і знаходяться на більш високому рівні технологічного оснащення), а з іншого – стримувати зростання напруженості і активного використання військової сили (за умови наявності рівних армійських потенціалів у держав-супротивників);

як невід’ємний елемент держави (соціально-політичної одиниці конфлікту), поведінка якого визначається всіма перерахованими вище факторами – технологічним, ідеологічним, соціологічним, психологічним і цивілізаційним;

як соціально-політичний інститут, характер і дії якого визначається типом цивілізації («сама войовнича», «помірно войовнича», «сама миролюбна») і рівнем її розвитку.

Одним з останніх варіантів розробки концепції війни, презентованої в сучасному соціально-політичному дискурсі, виступає шукана теоретична конструкція трансформації війни відомого західного військового аналітика Мартіна ван Кревельда.

У публікаціях, й насамперед, в книзі «Трансформація війни» (1991) М. ван Кревельда сучасний збройний конфлікт пропонується розглядати не як «продовження політики іншими засобами» (у відповідності до тверджень К. фон Клаузевіца), а як «продовження спорту», і не як інструментальний момент, а – цільовий.

«У тому ступені, у якому війна в першу чергу полягає в битві (іншими словами – у тому, щоб добровільно піддавати себе небезпеці), – підкреслює полемолог, – вона є продовження не політики, а спорту» (Kreveld, 2005, s. 286). І, далі, М. ван Кревельд стверджує, що «у певному змісті війна більшою мірою, ніж будь-який інший вид людської діяльності, може мати сенс тільки в тому випадку, якщо вона розглядається не як засіб, а як ціль (Kreveld, 2005, s. 312), тобто, як реальна мета «культурно обумовленої людської діяльності», у рамках якої організоване насильство обмежене певними правилами.

Усі збройні зіткнення в історії людства пропонується розглядати як війни старого типу («тринітарні», тобто організовані й здійснювані по класичній потрійній схемі «уряд – армія – населення») і війни сучасного типу («нетринітарні»). Для останніх на відміну від традиційних збройних конфліктів характерно:

конфліктні дії низької інтенсивності, сутність яких полягає у пониженні так званого «порогу політичної значущості» з рівня держави до рівня організацій, груп чи приватних осіб, які його складають;

заміна бюрократичних військових організацій на організації, базовані на особистісних і харизматичних факторах, що веде до зникнення існуючих відмінностей між лідерами і очолюваними ними організаціями;

посилення тенденції до цілеспрямованої фізичної ліквідації лідерів сторін конфлікту;

істотна трансформація воєнних звичаїв, які стосуються поводження з рядовими полоненими, пораненими та іншими подібними категоріями;

суттєво змінюються воєнні звичаї, що стосуються

зникнення відмінностей між військовими, що беруть участь у воєнних діях, та представниками цивільного населення, які «спостерігають, сплачують рахунки та страждають»;

повернення практики захоплення мирних жителів (заручників у будь-якій кількості) з метою отримання викупу;

зникнення відмінностей між так званими «лініями фронту» та «тилом»;
нездатність організацій, які беруть участь у конфліктах, контролювати весь територіальний простір їхнього прояву;

пам'ятники культури, твори мистецтва, церкви та інші культові об'єкти, що мають певне символічне значення для однієї зі сторін конфлікту, стають тими предметами, які мають бути знищені у першу чергу;

нівелювання національних кордонів через прагнення одних організацій фізично знищити інші;

виникнення нових правил щодо організації та здійснення воєнних дій і т. ін. (Denysenko, 2019, s. 65-66).

У контексті існування вище визначеного нового виду конфлікту М. ван Кревельд пропонує і нове розуміння сучасної армії і перспектив її функціонування.

Його висновки в даному напрямку можна представити таким чином:

в тринітарному військовому конфлікті продовжують брати участь армії, структура, чисельність і напрямки діяльності яких відповідають вимогам, які пред'являв до збройних сил К. фон Клаузевіц;

трансформація війни з тринітарної в нетринітарну безпосередньо викликає зміни і в армії (окремому юридичному утворенні, «єдиному з усіх державних органів, що має право вести війну»);

ці зміни стосуються, перш за все, чисельності кадрового складу збройних сил (різке скорочення), формування гнучкої структури їх управління (скорочення інстанцій і передача керівництва цивільним особам) і зростання значущості рівня їх технологічної оснащеності;

в умовах нетринітарного військового конфлікту «армії приречені на вимирання»;

цей процес буде відбуватися в умовах зростання її «неманевренності»; «Тертя» і «невизначеності» (всі чинники розглядаються в класичній інтерпретації К. фон Клаузевіца);

на зміну арміям прийдуть нові групи, які володіють зброєю і здатні ефективно виконувати функції щодо захисту і забезпечення безпеки.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Виходячи із вищезазначеного, можна стверджувати наступне.

Евристичний потенціал теоретичної спадщини К. фон Клаузевіца щодо аналізу сучасних ЗС міститься у процедурі дослідження, що передбачає не тільки момент оцінки стану ЗС (чисельність та склад; стан поза боєм; рівень забезпечення; ступінь орієнтації на місцевості), але й моменти: орієнтації на чисельність і складу ЗС сусідніх держав; визначення оптимального варіанту структури армії (з позиції управління структурними угрупованнями на всіх рівнях); визначення оптимальних умов підтримання безпеки у суспільстві (як у період війни, так й у мирний час).

Евристичність застосування дослідницької стратегії К. Райта щодо сучасної армії базується на пропозиції розглядати останню як невід'ємний елемент держави (соціально-політичної одиниці конфлікту), поведінка якого визначається технологічним, ідеологічним, соціологічним, психологічним і цивілізаційним факторами.

Перспективність звернення до стратегії дослідження сучасних ЗС, що презентована в концепції трансформації війни М. ван Кревельда, ґрунтується на авторській позиції, яка передбачає існування в історії людства двох типів збройних зіткнень: війни старого типу («тринітарні», тобто, організовані й здійснювані за класичною потрійною схемою «уряд – армія – населення») і війни сучасного типу («нетринітарні»), основними суб'єктами яких з часом (замість армій) стануть нові групи, які володіють зброєю і здатні ефективно виконувати функції щодо захисту і забезпечення безпеки у суспільстві різними групами населення.

Очевидно, що вищезазначені моменти потребують подальшого розгляду й уточнень в контексті перетворення їх на конструктивні положення ефективної методології (наукової стратегії) дослідження проблемного поля армії (ЗС) за сучасних умов розвитку суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисенко, И. Д. 2002. *Эволюция теории конфликта в западной социальной философии*. Харьков: «ОВС».
2. Денисенко, И. Д., 2019. Війни ХХІ сторіччя: у пошуках стратегії дослідження. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*, 2 (18), с. 60-70.
3. Клаузевиц, К., 2020. *О войне*. [online] Электронная библиотека RoyalLib.com. Доступно: https://royallib.com/book/klauzevits_karl/o_vo_une.html [Дата звернення 14 Октябрь 2021].
4. Кревельд, М. Ван. 2005. *Трансформация войны*. Перевод с английского. Москва: Альпина Бизнес Букс.

REFERENCES

1. Denisenko, I. D. 2002. *Evolyuciya teorii konflikta v zapadnoj socialnoj filosofii*. Harkov: «OVS».
2. Denysenko, I. D., 2019. Viiny KhKhI storichchia: u poshukakh stratehii doslidzhennia. *Suchasne suspilstvo: politychni nauky, sotsiologichni nauky, kulturolohichni nauky*, 2 (18), s. 60-70.
3. Klauzevic, K., 2020. *O vojne*. [online] Elektronnaya biblioteka RoyalLib.com. Dostupno: https://royallib.com/book/klauzevits_karl/o_vo_une.html [Data zvernennya 14 Oktyabr 2021].
4. Kreveld, M. Van. 2005. *Transformaciya vojny*. Perevod s anglijskogo. Moskva: Alpina Biznes Buks.

Інформація про авторів

Тяпкіна Юлія Олегівна – доктор філософії зі спеціальності 052 Політологія; Recruiter of MarTech / AdTech Software Development Company Xenoss.io; e-mail: yuliaolegovnat@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3240-3555>.

Денисенко Ірина Дмитрівна – доктор філософських наук, професор, декан факультету психології і соціології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; e-mail: irdden@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1956-571X>

Стаття надійшла до редакції: 10.11.2021 р.

Прийнята до друку: 24.11.2021 р